

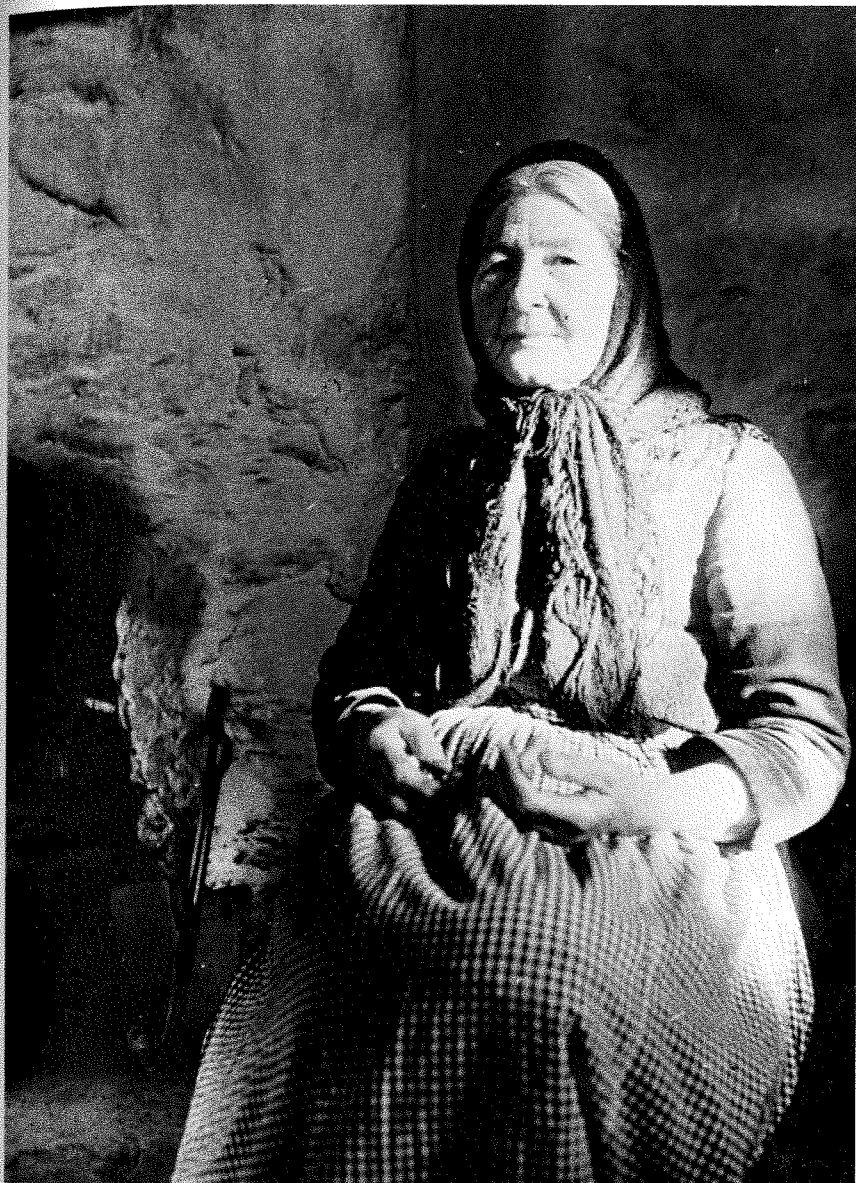
Seosamh Ó Dálaigh: Máistir i mBun a Cheirde
Pádraig Ó Héalaí

Nuair a thosaigh Seosamh Ó Dálaigh (1909–1992) ag obair mar bhailitheoir lánaimseartha do Choimisiún Béaloideasa Éireann, 1 Lúnasa 1936, níorbh ionadh dá gceapadh a lucht aitheantais gur chuí agus gur shásúil mar shlí bheatha dó é. Bhí a óige caite aige faoi scáth an bhéaloidis agus é ag fás aníos i nDún Chaoin, áit ar chuid shuntasach de shaol an phobail é an béaloideas: bhí na seanscéalta agus réimsí eile den traidisiún béil go fairsing ann, go háirithe ag an seandream, agus aird ar sheantuisicintí agus ar nósanna na sinsear. Bhí spéis faoi leith ag a athair féin i dtraidisiún an cheantair agus tuairisc tugtha aige air in dhá leabhar a d'fhoilsigh sé faoin ainm cleite 'Common Noun', *Clocha Sgáil* (1930) agus *Timcheall Chinn Sléibhe* (1933). Bhí mórán seanchais ag a mháthair agus áiríodh í mar bhean a bhí ábalta ar scéal a insint 'go binn beacht'.¹ Mar sin féin, is de thaisme a tharla agus é ina mhúinteoir óg, cáilithe le ceithre bliana, ag fanacht ar thairiscint ar phost buan i mbunscoil, gur casadh Stiúrthóir an Choimisiúin, Séamus Ó Duilearga, air i nDún Chaoin, agus is ón teagmháil chinniúnach sin a d'eascair a cheapachán mar bhailitheoir.² Lean sé le gnó an bhailiúcháin go Lá na Marbh 1951.

Ina cheantar dúchais in iarthar Dhuibhneach a chaith sé an chuid is mó dá théarma, ach chaith sé tréimhsí freisin i mbun bailiúcháin in iarthar Chorcaí, sa Rinn, i dTiobraid Árann, in Uíbh Ráthach, i gCiarraí Thuaidh, in iarthar Luimnigh, agus fiú thug sé deich lá ag bailiú ó na 'coilínigh' a d'aistrigh ó Chorca Dhuibhne go Co. na Mí i 1937. Ba pholasáí ciallmhar ag an gCoimisiún é a mbailitheoirí a chur ag obair go príomha ina gceantair féin, agus níl aon bhaol ná go raibh fómhár breá fiúntach béaloidis le baint ag Joe, (mar a thugtaí go coitianta air), i measc a chomhsarsana i nDún Chaoin agus sna paróistí máguaird. Ar na daoine sa cheantar sin ónar bhailigh sé 'éacht béaloidis', mar a dúirt sé féin (CBÉ 1045: 163–4), bhí Peats Dhónaill Ó Cíobháin, i mBaile na nGall, Maitiú Gromail ón Muirígh agus Seán Criomhthain i gCill Maolchéadair. Bhí scéalaí amháin, áfach, a raibh meas faoi leith aige uirthi agus ónar thóg sé i bhfad níos mó ábhair (lán 3,200 lch) ná ó aon duine eile, agus b'in í Peig Sayers. Bhí treoir chruinn faighte aige ó Shéamus Ó Duilearga bailiúchán cuimsitheach dá cuid seanchais

Seosamh Ó Dálaigh ag bailiú ó Cháit agus ó Mháire Ruiséal, Dún Chaoin, Co. Chiarraí. Grianghraf: Tomás Ó Muircheartaigh, c. 1952

Peig Sayers, Dún Chaoin,
Co. Chiarraí. Grianghraf:
Caoimhín Ó Danachair, c. 1947

siúd a dhéanamh. Fuair sé deis ar sin tar éis do Pheig aistriú ón mBlascaod go dtí an míntír i 1942, agus fiú má bhí iarracht de scáth air roimpi ar dtús ar mhéid a cáil mar scéalaí, mar a d'admhaigh sé féin, níorbh fhada gur fhás caidreamh éasca torthúil eatarthu: 'Aon duine a bhíos ag bailiú uaidh ní raibh aon scáth ná eagla orm rompu – bhíos saghas mar mháistir, ach ní rabhas ach im bhuachaill aimsire ag dul isteach go dtí Peig, an dtuigeann tú? Ach ní raibh an scéal mar sin níos déanaí, nuair a chuireamair aithne cheart ar a chéile'.³ De réir a chuntais féin thóg sé c. 400 mír ar fad ó bhantiarna seo an traidisiúin bhéil, le linn na 275 turas a thug sé uirthi agus é i mbun bailiúcháin (CBÉ 1045: 163–4). Tá an

cairdeas a snadhmadh eatarthu le brath go follasach ar an iontráil ina chín lae ag trácht ar a thuras deireanach uirthi (30 Deireadh Fómhair 1951), dhá lá sular éirigh sé as a phost mar bhailitheoir:

D'fhágas slán ag Peig. Rug sí ar lámh orm agus phóg sí go dúthrachtach mo lámh agus do tháinig cnead inti agus do ghoil sí. 'Tá oiread uaignis orm id dhiaidh, a Joe,' ar sise, 'agus a bhí i ndiaidh éinne clainne liom.' Ní fhéad sí a thuilleadh a rá ansan, agus ní fhéadas féin focal a rá ach a lámh a dh'fháscadh. Cá mbuailfidh leithéid Pheig Séars mar chuideachta liom? (CBÉ 1292: 617–8).

87

B'fhurasata do Joe aghaidh a thabhairt ar sheanchaithe a bhí i mbéal an dorais aige mar go dtaithíodh sé féin an bhothántaíocht agus é níos óige, agus bhíodh cuid acu siúd ag cuartaíocht ina thigh féin leis. Ní sa bhaile amháin, áfach, a bhí sé ar a shuaimhneas le daoine, ach pé áit a thugadh a ghnó é. Fear scópúil cuideachtúil meabhrach ab ea é a raibh an-acmhainn grinn ann, agus is léir óna chín lae – ba chuid dá dhualgais a leithéid a choimeád – an taitneamh a bhaineadh sé as bualadh le daoine agus a chumas ócáid phléisiúrtha a dhéanamh dá sheisiúin bhailiúcháin. Bhí sé foighneach cúirtéiseach tuiscianach: 'Ba bhreá liom í a thachtadh [bean a bhí ag cur as do fhear óna raibh sé ag tógaint amhráin] ach níor ligear aon ní orm' (CBÉ 942: 170); agus ba nós leis dornán milseán a thabhairt go tigh a mbeadh leanaí ann, agus braonín dí a thabhairt go dtí an seandúine: 'Ní dhéanfadh sé an gnó dul isteach go seandúine bocht críonna gan braon éigin a thabhairt chuige' (CBÉ 363: 155). Thugadh sé máilín snaoise go dtí an tseanbhean ar uaire agus dheineadh a chuid faisnéiseoirí an-bhuanúil air, ag iarraidh air teachtaireachtaí beaga a thabhairt chucu – fle gluaisteáin (mar leigheas ar dhaitheacha) nó lansáí rásúir, mar shampla. Bhí sé féin an-eolach ar an ábhar a bhí á fhiosrú aige agus tuiscint aige don bhfiúntas a bhain leis. Ba léir sin dá fhaisnéiseoirí agus ba mhóide a meas air, agus ba chúnaimh dó an cur amach a bhí aige ar an mbéaloideas chun teacht slán, mar a deireann sé féin, ón tástáil a dheineadh cuid acu air ó am go chéile (CBÉ 583: 325).

Is le fearas taifeadta eideafóin a sholáthraigh an Coimisiún dó, a thóg Joe cuid mhaith den ábhar óna fhaisnéiseoirí. Bhí os cionn trí chloch méachan san eideafón agus lean dua nár bheag é féin agus na fiteáin a bhain leis a iompar agus a láimhseáil. Ní raibh Joe ábalta a ghluaisteán a chur ar an mbóthar cuid mhór de bhlianta an Dara Cogadh, agus is ar rothar (nó uaireanta i gcairt póiní) ab éigean dó an trealamh seo a aistriú ó áit go chéile. Ní i gcónaí, áfach, a bhí bóthar réidh a thabharfadh go dtí an tigh ar a raibh a thriall é, agus ansin bhíodh air féin (nó compánach) an t-eideafón a chur i bpaca ar a dhrom, rud a spreag sáiteáin ghreannmhara faoi é bheith imithe sna bacaigh (CBÉ 362: 55). Thugadh leanaí ‘fear an mheaisín’ air (CBÉ 422: 22) agus ba mhór an t-ábhar iontais ag daoine an t-eideafón: ‘Uair amháin bhí an-iontas á dhéanamh don meaisín. Dúirt Peats: “Dhéanfaidís aon ní ach anam a chur sa duine, ach choimeád Dia an méid sin uathu” (CBÉ 422: 201); ‘D’imigh sí sall don chúinne arís agus í ag déanamh iontais don meaisín agus don té a dhein é, agus ag breith buíochais le Dia’ (CBÉ 422: 280).

Siar sa tráthnóna ba gnách leis aghaidh a thabhairt ar a chuid faisnéiseoirí, agus ba mhínic a thugadh sé farais seanchaí maith nó duine muinteartha don té a raibh sé ag triall air. Bhí sé thar a bheith dícheallach i mbun a chuid dualgas, ionas nárbh annamh tar éis obair na seachtaine, leas á bhaint aige as suaimhneas an Domhnaigh chun tuilleadh bailithe a dhéanamh nó dul ag trascríobh an ábhair a bhí tógtha aige ar an eideafón: ‘Is ait leis na daoine anseo mé a d’fheiscint ag obair lá saoire (CBÉ 363: 153–4).

Ag bailiú i gCúil na Sméar, Co. Phort Láirge. Seán Daltún, Séamus Ó Duilearga, Seosamh Ó Dálaigh, Micheál Ó Domhnaill. Grianghraf: Caoimhín Ó Danachair, 1948

COIMISIÚN BÉALOIDEASA ÉIREANN

CONHTAE *Craoibh*..... BARÚNTAÍCT *Craoibh*
 PARÓISTE *Dún Caon*.....
 Ainm an Sgríobhóra *Seosamh Ó Dálaigh*.....
 Seoladh an Sgríobhóra *baile biocháise, Dún Caon*.....
Damsgán Mí Cúise.....
 Do ríodhar ríor an *7- láimne* go ar an *21/6/40*.....
 ó béat-áire *Peig beam Mí Zuzián*.....
 Aor *69* *Sairim-beata beam-lascann*..... dá in a cónnui
 i mbaile fearainn *An bloscaid mór*.....
 agus a raolúid agus a tósaí *mbaile biocháise*.....
 Do éadaí fé (pi) an *7 láimne* go *50 munn* ó na h-áiríe.....
Tomás Sénes (Aor an uair rin.....) a bí in a cónnui an uair rin
 i *mbaile biocháise*.....

[An carabunle.]

bí permuine ann 7 bí aon mígan ainm aré 7 bí sé diarsca
 cham a ióga bí 7 bí an mígan mór lé buoiadh 7 gan aré
 sí a céise zéuga ai cáise sí beir ul do'n aiaie. bí an
 Inid ann 7 bí an r-áiríe fé mar beai sé a kéunam
 cleimnas lé fear eile 7 cialar sí é.

"Siars", an síse, "ní h-aí ináirí d'uir a beir diarsca fé
 a d'páil dom sa mar rá fear beasruie aram-sa síe 7
 ní bíeig aon fear eile aram zo deó ai é."

Trascríobh a rinne Seosamh
 Ó Dálaigh ar scéal a d'inis Peig
 Sayers, 1940 (CBÉ 701: 287)

Ba mhór ag cuid de na faisnéiseoirí féin na scéalta agus an seanchas a bhí acu, agus is iomaí sin cur síos i gcán lae Joe ar iad féin (nó a nduine muinteartha) ag tabhairt cuireadh dó teacht chucu. Bhí faisnéiseoirí eile ann, áfach, a bhí righin go maith, ach bhí Joe breá oílte ar iad sin a láimhseáil freisin: 'Chuireas ceist uirthi faoi rud go raibh a fhios agam go maith go raibh eolas aici air, agus thug san misneach di' (CBÉ 583: 163); 'Thógas amhráin Bhéarla ó Sheán a fuair sé as páipéar, féachaint an bhféadfáinn é a mhealladh chun a thuilleadh a rá' (CBÉ 422: 85). Bhíodh air siúl ar uibhe fia babhtáí nuair a thagadh teannas nó éad chun cinn idir scéalaithe, agus tráchtann sé conas mar b'éigean dó bheith ag tláithinteacht le fear a raibh pus air toisc gur chuala sé gur mhol Joe go hard scéalta duine eile: 'Níl le déanamh leis ach ar nós an linbh, a bheith á mholadh' (CBÉ 362:19).

Shamhlaigh sé féin le hiascaireacht a chuid bailiúcháin: 'Lá Domhnaigh agus Domhnach breá scuabach. Fuairesas mo ghluaisteán agus sé fiteáin agus an t-eideafón agus dúrt liom féin go dtabharfáinn turas ar Pharóiste Mórach. Ní rabhas beartaithe ar dhul go dtí éinne ach dul sa seans fé mar a rachadh aon iascaire' (CBÉ 499: 365). Tá iontrálacha mar 'ní rabhas ag déanamh puinn seilge' (CBÉ 583: 286), agus 'gan aon tseilg déanta' (CBÉ 726: 258), aige ag trácht ar ócáidí nár tháinig morán seanchais ina threo. Ag leanúint leis an meafar sin, d'fhéadfaí a rá gurbh é leabhrán *Láimh-Leabhar Béaloideas* Sheáin Uí Shúilleabháin (a foilsíodh níos déanaí mar *A Handbook of Irish Folklore* in 1942), an dubhán a dtéadh sé ina leith go rialta chun breac a thógaint. Tá a lán tagairtí ina chnín lae d'úsáid an láimhleabhair agus is de bharr na dtreoracha ann a leanúint go mion, a d'éirigh leis bailiúchán chomh cuimsitheach sin de bhéaloideas Pheig a thaifeadh.

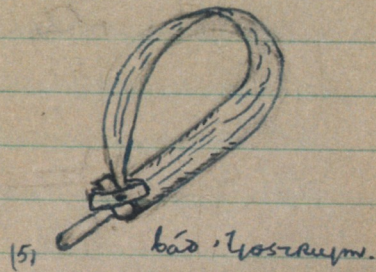
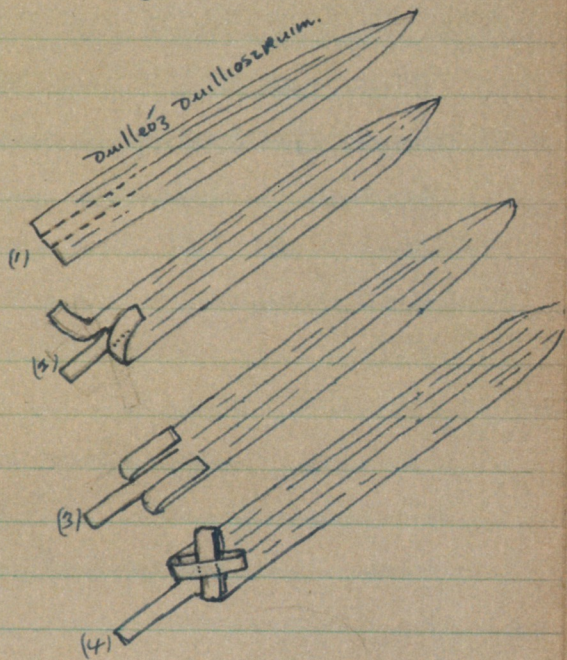
Chuir Joe dua mór air féin trascriobh cruinn beacht dá ábhar a sholáthar, agus nuair ba ghá, théadh sé ar ais go faisnéiseoirí chun an trascriobh a chinntiú leo. Bhí an trascriobh a dhein sé ar ábhar an 160 fiteán a thóg Robin Flower ó Pheig (700 lch) ar cheann dá mhóréachta i réimse an bhéaloidis, gnó nach móide a d'éireodh leis sin a dhéanamh go críochnúil murach go raibh deis aige na fadhbanna a réiteach le cúnamh Pheig féin.*

Tá an bailiúchán a dhein sé ó Pheig féin ar cheann eile dá éachta, agus is é fírinne an scéil é go mbeidh léann an bhéaloidis faoi chomaoin go deo aige as a dhúthracht ag breacadh c. 60,000 lch ag tuairisciú seánraí éagsúla den ealaín bhéil agus réimsí fairsinge de sheantuisicintí agus den saol traidisiúnta. Tugadh aitheantas dá ghaisce nuair a bhronn Ollscoil na hÉireann céim Dochtúra sa Dlí *honoris causa* air i gColáiste na hOllscoile Corcaigh i 1986. Bronnadh ballraíocht onórach sa Chumann le Béaloideas Éireann air i 1987, agus is iomaí sin scoláire a d'admhaigh a gcomaoin air, ach ar ndóigh dhein sé cúram faoi leith dóibh siúd a stiúraigh feidhmeannaigh an Choimisiúin air. Thug Raidió na Gaeltachta cuireadh dó clár seachtainiúil faoi chúrsaí seanchais, 'Cúinne Joe Daly', a chur i láthair, rud a dhein sé go máistriúil ó 1977–1989.

keabaz fém.

[bád bréagán.]

Ómeai páisú báid beaza le billeóg duilioscum.
 7 le dealg scíe.
 bíom cnám 15 uig,
 lár na billeóige
 7 sracuidís an
 billeóg ar zai raob
 do'n mbilleóg ramallým.
 Dúbaluidís an dá hobak
 ar zai raob do'n zcnám
 ansan 7 curuidís iad
 na céile go h-aidé iad
 beuidís sa barra na
 billeóige ansan 7 lúbauidís
 i leir í 7 curuidís a
 barra síos msa lúib
 7 curuidís dealg scíe
 mar raramge á cmeád
 ansan. Curuidís a snám
 ar luyg í spm 7 mar
 a bekeai ke luygine zaoíe

Bhí spéis mhór ag Joe sa Ghaeilge agus an-bhá aige léi. Bhí cóipleabhar ar leith aige agus é i mbun bailiúcháin ina scríobhadh sé focail agus titimeacha cainte Gaeilge. Sholáthraigh sé liosta focal don *English-Irish Dictionary* (de Bhaldraithe) agus 10,000 mír do chartlann na gcanúintí sa Choláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath, agus thug tamall (1963–4) ar fhoireann fhoclóir Gaeilge-Béarla Acadamh Ríoga na hÉireann. Dúirt sé féin gurb é an rud is mó a d'fhoghlaim sé ina thréimhse mar bhailitheoir ná breis cumais sa teanga⁵ agus b'fhíor mar ráiteas é, go raibh a dhúil sa bhéaloideas fite fuaithe lena dhúil sa teanga.⁶ Ach pé gaisce a chuir Seosamh Ó Dálaigh i gcrích, is cinnte nach é féin a bheadh á mhaíomh mar bhain uaisleacht na húiríse i gcónaí leis:

Ní rabhas ach im uirlis ag na daoine a scríobhas uathu as Béarla agus as Gaeilge. B'iadsan a bhí ag caint. B'iad san a d'fhág an oidhreacht againn. Is dóibh san atá an onóir ag dul, agus ní hiad san amháin ach a gclann, a bhí foighneach tuisceanach liom, fad a bhíos sa tigh.⁷

Is saibhre é oidhreacht chultúrtha na tíre de bharr ar thug Joe leis as na tithe ar shiúl sé orthu.

Seosamh Ó Dálaigh (better known as Joe Daly), was particularly well suited to his role as a collector with the Irish Folklore Commission as he had grown up in a traditional Irish-speaking community in West Kerry, where his father had shown a keen interest in the oral tradition of the locality. Though qualified as a primary teacher, his interest in people, sense of humour, affable disposition, quick mind and interest in folklore, all ensured that he was completely at ease in his role as collector, and with time, he became an accomplished master of his craft. He devoted himself tirelessly to this work from 1936 to 1951, operating in various parts of Munster, with the main focus of his collecting on West Kerry. There he developed a very close relationship with Peig Sayers, from whom he recorded a truly remarkable body of lore, outstanding both in content and style. Joe being a full-time collector was obliged to keep a diary, and his entries offer fascinating insights into the context and aesthetics of storytelling, and also into aspects of the social life of the period.

Nótaí

- 1 Almqvist, B., 'In Memoriam: Seosamh Ó Dálaigh', in *Béaloideas* 60–1 (1992–3), 295–300.
- 2 Tyers, P., *Abair Leat: Seosamh Ó Dálaigh ag caint le Pádraig Tyers*, An Daingean, 1999, 13.
- 3 Almqvist, B., 'Baillúchán Sheosaimh Uí Dhálaigh ó Pheig Sayers', in M. Mac Craith agus P. Ó Héalaí (eag.), *Diasa Díograise. Aistí i gcuimhne ar Mháirtín Ó Briain*, Indreabhán, 2009, 32–4.
- 4 Féach Almqvist, 2009, Almqvist B., agus Ó Héalaí P., 'Reámhrá', in *Labharfad le Cách*, Dublin, 2009, 8–58
- 5 Tyers 1999, 91.
- 6 Almqvist 1992–3, 297.
- 7 Ó Dúshláine, M., 'An Baol Dom Tú? Muintir Chorca Dhuibhne agus an Ghaeilge 1860–1940', Baile Átha Cliath, 2000, 251.

Pádraig ó Héalaí. Is iarléachtóir i Scoil na Gaeilge, Ollscoil na hÉireann, Gaillimh é Pádraig ó Héalaí. Béaloideas na tíre seo a shainréimse léinn, agus tá foilseacháin iomadúla aige ar ghnéithe éagsúla den ábhar sin. Tá spéis faoi leith curtha aige i scéalta cráifeacha, in oidhreacht an Bhlascaoid agus i dtraidisiúin faoin osnádúr. Is iareagarthóir é ar an iris *Béaloideas*, agus is é *Peig Sayers: Labharfad le Cách/I Will Speak to You All*, i gcomhar le Bo Almqvist, an foilseachán is deireanaí uaidh.

